

## Γεωγραφίες

---

Αρ. 29 (2017)

---

Γεωγραφίες, Τεύχος 29, 2017

---



**ΓΙΑ ΤΗΝ DOREEN MASSEY. ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ  
ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**

*Αγάπη Τσικλή*

---

# ΓΙΑ ΤΗΝ DOREEN MASSEY. ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

**Αγάπη Τσίκλη<sup>1</sup>**

*Η Γεωγραφία έχει σημασία!*

Η γνωριμία μου με το έργο της Doreen Massey έγινε κατά την περίοδο των μεταπτυχιακών μου σπουδών στον τομέα της Πολεοδομίας και Χωροταξίας στο ΕΜΠ στις αρχές του 2000. Έχοντας τελειώσει τις προπτυχιακές μου σπουδές ως Γεωγράφος αποφάσισα να προχωρήσω σε έναν κύκλο μεταπτυχιακών σπουδών με «διαφορετική» όπως πίστευα προσέγγιση και οπτική για το χώρο, με σκοπό να διευρύνω το επιστημονικό μου πεδίο προς πιο «συγκροτημένες» τεχνικές και μεθόδους διαχείρισης της χωρικότητας. Ούσα η ίδια μια από τις πρώτες χρονικά απόφοιτους Γεωγραφίας ελληνικού πανεπιστημιακού τμήματος, είχα στο μυαλό μου ένα αταξινόμητο πλήθος πληροφοριών και στοιχείων για το τι είναι χώρος και πώς τον προσεγγίζουμε. Προσπαθώντας να βρω τον επιστημονικό μου προσανατολισμό, είχα αναπτύξει μια επιστημονική κουλτούρα γύρω από τη γεωγραφία και το χώρο, που ένιωθα την ανάγκη να στοιχειοθετήσω με την επιστημονικότητα, η οποία πίστευα πως έλειπε από την πολύ νέα εκείνη την εποχή επιστήμη της γεωγραφίας στην Ελλάδα. Και τότε ακριβώς ήρθα σε επαφή με το έργο της Doreen Massey. Από την πρώτη στιγμή τα πράγματα μες στο μυαλό μου *λες και μπήκαν στη θέση τους*. Ιδέες, έννοιες, στοχασμοί και ερωτήματα που είχαν επηρεάσει και διαμορφώσει τις απόψεις μου ως γεωγράφου υπήρχαν παντού κρυμμένα πίσω από τα κείμενα που διάβαζα και κάθε φορά ένιωθα πως *«ακριβώς αυτό εννοούσα!»*. Οι θεωρίες της Doreen Massey για το χώρο, τα οράματά της, η ιδεολογία της, τα πιστεύω της έβαλαν θεμέλιους λίθους στη σκέψη μου και μου άνοιξαν καινούργιους δρόμους τεκμηριώνοντας με έναν άρτιο τρόπο την άποψη πως *«η Γεωγραφία έχει σημασία!»*. Σύμφωνα με την ίδια τη Massey:

*«το επιχείρημα ότι η Γεωγραφία έχει σημασία είναι μια σοβαρή επιστημονική άποψη με κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις που σημαίνει περισσότερα από το προφανές γεγονός ότι η λειτουργία των κοινωνικών διαδικασιών διαφοροποιείται στο χώρογράφος. Το επιχείρημα τεκμηριώνει μέσα από εμπειρική έρευνα ότι αυτό το ίδιο το γεγονός της διαφοροποίησης έχει επιπτώσεις στη λειτουργία των ίδιων των διαδικασιών. Μέσα από αυτό το επιχείρημα, αν και συνεχίζουμε να αποδεχόμαστε τον ισχυρισμό της κοινωνικής κατασκευής του χώρου (ότι δηλαδή ο χώρος είναι προϊόν κοινωνικών διαδικασιών) προσθέτουμε σε αυτήν και την αντίστροφη διαδικασία- ότι το κοινωνικό είναι και αυτό πάντοτε και αναντίρρητα χωρικό, και ότι αυτό συνιστά με τη σειρά του τη διαφορά στη λειτουργία των κοινωνικών διαδικασιών. Μια παράλληλη επιχειρηματολογία ακολουθήθηκε κατά την εξέλιξη των εννοιών των όρων 'κοινωνικός' και 'χωρικός', όπου όχι μόνο η γεωγραφία είναι προϊόν της κοινωνίας, αλλά και η κοινωνία επηρεάζεται ιδιαίτερα από τη φύση της γεωγραφίας<sup>2</sup>».*

Η Massey, ως αναγνωρισμένη οικονομική και πολιτική γεωγράφος, αναπτύσσει έννοιες για το χώρο και τον τόπο που θα εξελίξουν συνολικά τη γεωγραφική σκέψη και θα αναδείξουν το ρόλο της γεωγραφίας στις κοινωνικές επιστήμες. Η συμβολή της εστιάζει στη δυναμική του χώρου με έναν τρόπο που διαπερνά τις επιστημονικές πειθαρχίες και αμφισβητεί τα όρια στην κατανόηση και προσέγγιση της χωρικότητας σε έναν κόσμο που το «χωρικό» και το «κοινωνικό» είναι θεμελιακά συστατικά για την κατανόηση της αστικής πραγματικότητας. Σύμφωνα με τη Massey

1. Γεωγράφος, υποψήφια διδάκτωρ ΕΜΠ.

«στο βαθμό που οι ποικίλοι επιστημονικοί τομείς μπορούν να διακριθούν με λογικό τρόπο, η γεωγραφία διακρίνεται για τη σχέση που αναπτύσσει ανάμεσα σε διαφορετικά στοιχεία όπως για παράδειγμα η οικονομία, η κοινωνική δομή και η πολιτική και ενώ οι διαφορετικοί τομείς των κοινωνικών επιστημών τείνουν να επικεντρώνονται σε ιδιαίτερα τμήματα της κοινωνίας, όσο και αν είναι δύσκολο αυτά να διακριθούν και να οριστούν, το ενδιαφέρον της ανθρωπογεωγραφίας για τον 'τόπο', για την αιτία για την οποία οι διαφορετικές τοποθεσίες καταλήγουν να έχουν μια συγκεκριμένη δομή, οδήγησε τη γεωγραφία στη μελέτη του τρόπου με τον οποίο αυτά τα διαφορετικά στοιχεία συνδυάζονται στους συγκεκριμένους τόπους για να σχηματίσουν το σύνθετο μωσαϊκό που είναι η γεωγραφία της κοινωνίας<sup>3</sup>».

### *Η χωρικότητα ως τρόπος σκέψης*

Το έργο όμως της Massey δεν μπορεί να αναλυθεί μόνο μέσα από τη συμβολή του στην επιστήμη της γεωγραφίας. Ο Κωστής Χατζημιχάλης επισημαίνει πως «η διδασκαλία της Doreen Massey και τα βιβλία της δεν προωθούν μόνο τη γεωγραφία αλλά κι έναν κριτικό, αυτόνομο και υπεύθυνο τρόπο να «σκέφτομαι μέσω της χωρικότητας<sup>4</sup>». Παρά την απήχηση του έργου της Massey στον ακαδημαϊκό χώρο, το έργο και οι θεωρίες της Massey για το χώρο και τον τόπο δεν απευθύνονται μόνο σε ένα «ώριμο» επιστημονικό κοινό που αναζητά απαντήσεις σε σύνθετα επιστημονικά ερωτήματα. Ο λόγος της είναι ταυτόχρονα ένας λόγος πολιτικός που διαπλέκει στην πράξη το χώρο με την πολιτική. Μέσα από το έργο της αποδεικνύει πως «ο τρόπος που φανταζόμαστε το χώρο επηρεάζει αφενός το πώς κατανοούμε τον κόσμο γύρω μας και τη συνύπαρξή μας με τους άλλους, και αφετέρου το πώς αντιμετωπίζουμε πολιτικά ζητήματα σχετικά με την πόλη, την παγκοσμιοποίηση, τη μετανάστευση, την ελεύθερη αγορά και το εμπόριο<sup>5</sup>».

Η Massey αναγνωρίζει ως επιστημονική προτεραιότητα ότι ο χώρος είναι κοινωνικός και η παραγωγή και οργάνωσή του συντίθεται στη βάση κοινωνικών σχέσεων και πρακτικών όπου εκφράζονται σχέσεις εξουσίας, κοινωνικές συγκρούσεις και πολιτικές επιλογές. Καταγράφει και αναλύει τη χωρικότητα, συνδέ-

οντας την καθημερινή ζωή με την πολιτική και επιτυγχάνει να αναπτύξει τις θεωρίες της για το χώρο και τον τόπο με έναν τρόπο που η πολλαπλότητα των εννοιών που περιγράφουν την πολλαπλότητα του πεδίου μοιάζουν οικείες ακόμα και στον πιο απομακρυσμένο από αυτές τις έννοιες αναγνώστη. Στο οπισθόφυλλο της ελληνικής έκδοσης του βιβλίου της *Για το χώρο* (εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2009) αναφέρεται πως «...μέσα από την αφήγηση προσωπικών και πολιτικών σκέψεων, η Doreen Massey, βοηθά να κατανοήσουμε τις προκλήσεις και τη δυναμική του χώρου, ώστε να αναπτύξουμε μια υπευθυνότητα για τον τόπο μας και να ενισχύσουμε την πολιτική μας. Το βασικότερο συμπέρασμα είναι πως ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε τις έννοιες του χώρου και του τόπου επηρεάζει δύο κύριους τομείς της ανθρώπινης ζωής με τους οποίους οι τελευταίες σχετίζονται άμεσα: την καθημερινότητα και την πολιτική».

### *Χώρος και πολλαπλότητα*

Υπό αυτό το πρίσμα, ο τρόπος με τον οποίο η Doreen Massey αναπτύσσει τις θεωρίες της για το χώρο και τον τόπο, έχει μια συνθετική δυναμική και ταυτόχρονα μια αυτοτέλεια που συμβάλει καθοριστικά στην κατανόηση των χωρικών φαινομένων ως μοναδικών και ταυτόχρονα σχεσιακών συνδέοντας με αυτόν τον τρόπο, μέσα από μια περίτεχνη μετάβαση από την προσωπική εμπειρία στη γενική τοποθέτηση, το τοπικό με το παγκόσμιο, το προσωπικό με το πολιτικό. Η πολλαπλότητα του εννοιολογικού περιεχομένου των θεωριών που αναπτύσσει για να περιγράψει τα χωρικά φαινόμενα οδηγεί στην «ενεργοποίηση» της σκέψης του εκάστοτε μελετητή προς τις δικές του ερευνητικές διαδρομές και θεωρητικούς αναστοχασμούς.

### *Η γεωγραφία και το φύλο*

Αναλογιζόμενη τον τρόπο και το βαθμό που επηρέασε το έργο της Massey τη σκέψη μου και τις επιστημονικές μου αναζητήσεις, δε μπορώ να μην αναφερθώ στη σημαντική συνεισφορά της στην οπτική του φύλου για τη μελέτη του χώρου και του τόπου. Κεντρικό σημείο της θεωρίας της Massey για το χώρο είναι η άποψη ότι η χωρικότητα είναι μία από τις συνιστώσες συγκρότη-



Πάρτυ στο King's Cross (1998), μετά την απονομή του βραβείου Vautrin Lud στη D. Massey.

σης της διαφοράς αφού «ο χώρος είναι η σφαίρα της δυνατότητας να υπάρχει πολλαπλότητα και είναι η σφαίρα στην οποία συνυπάρχουν ξεχωριστές τροχιές, είναι η σφαίρα της πιθανότητας να υπάρχουν περισσότερες από μια φωνές»<sup>6</sup>. Η προτροπή της Massey για μια ερμηνεία και αντίληψη του «γεωγραφικού» χώρου ως χώρου που συγκροτείται με «περιπλοκές και μετασχηματισμούς πολλαπλών τροχιών, πολλαπλών ιστοριών» μας καταδεικνύει, μεταξύ άλλων, την έμφυλη διάσταση της χωρικής πραγματικότητας, μιας πραγματικότητας που οι κοινωνικές και έμφυλες σχέσεις συναντώνται στο χώρο και στο χρόνο με τρόπο μοναδικό ανάλογα με τα επιμέρους χαρακτηριστικά της συγκρότησής τους. Η Massey υποστηρίζει πως «οι διασταυρώσεις και οι αμοιβαίες επιρροές ανάμεσα στη γεωγραφία και το φύλο είναι βαθιές και πολυσχιδείς. Όλα εμπλέκονται με ένα βαθύ τρόπο στην κατασκευή του άλλου- η γεωγραφία στις διάφορες μορφές της, επηρεάζει τον πολιτισμικό σχηματισμό συγκεκριμένων φύλων και των σχέσεων ανάμεσα στα δυο φύλα, και το φύλο έχει βαθιά επιρροή στην παραγωγή του «γεωγραφικού»<sup>7</sup>.

#### *Η γνωριμία με την Doreen Massey*

Μιλώντας όμως για την εντύπωση που μου έκανε το έργο της Doreen Massey, δε μπορώ να μην αναφερθώ στην εντύπωση που μου έκανε η ίδια η Doreen ως άνθρωπος. Με την Doreen είχα την τύχη να συναντηθώ και να συνομιλήσω όταν βρέθηκε στην Αθήνα το Νοέμβριο του 2012, με αφορμή την αναγόρευσή της σε επίτιμη διδάκτορα του Τμήματος Γεωγραφίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου. Στο πλαίσιο μιας ομάδας υποψήφιων διδασκόντων και μεταπτυχιακών φοιτητών του ΕΜΠ και του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου επισκεφθήκαμε μαζί της χώρους κοινωνικής αυτοδιαχείρισης, τον Ελεύθερο Κοινωνικό Χώρο «Βοτανικός Κήπος» στην Πετρούπολη και το καφενείο του «Ευρωπαϊκού Χωριού» στην Ακαδημία Πλάτωνος. Μας μίλησε για το ενδιαφέρον της για τα αυτοδιαχειριστικά εγχειρήματα, για την ελπιδοφόρα πολιτικοκοινωνική κατάσταση στη Λατινική Αμερική, για την ανάγκη μιας πιο επεξεργασμένης προσέγγισης γύρω από την έννοια της κρίσης, για το διαρκές ερώτημα της δημοκρατίας<sup>8</sup>. Αυτό όμως που μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση πέρα από το περιεχόμενο των λόγων της ήταν η προσωπικό-

τητα της. Προσιτή και επικοινωνιακή μας μιλούσε για θεωρητικά ζητήματα και έννοιες με βαθύ πολιτικό χαρακτήρα, με μια αμεσότητα που πέρα από τη γνώση και την πληροφόρηση γύρω από το γεγονός, σου μετέφερε το συναίσθημα για όσα συμβαίνουν στο πεδίο και καλείσαι να μεταφέρεις στη θεωρία. Η γνωριμία με τα γεγονότα μέσα από τις προσωπικές παρατηρήσεις που έβαζε στην αφήγηση σε έκανε να αισθάνεσαι ικανή να οικειοποιηθείς και τις πιο πολυσύνθετες έννοιες. Η εμπειρία της γινόταν πολύ γρήγορα εμπειρία σου και η γενναιοδωρία με την οποία σου μετέφερε τα όσα πίστευε και σκεφτόταν με έκανε να νιώσω πολύ τυχερή γιατί γνώρισα από κοντά αυτή τη μεγάλη δασκάλα που συνέβαλε τα μέγιστα στον εμπλουτισμό και στην αναβάθμιση του ίδιου του επιστημονικού πεδίου και του περιεχομένου της Γεωγραφίας.

### Σημειώσεις

2. Allen, J. και Massey, D. (2001) *Η Γεωγραφία έχει σημασία!*, μετάφραση Κατερίνα Παυλογεωργάτου, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο: Πάτρα, σελ. 11.

3. Allen, J. και Massey, D. (2001), *Η Γεωγραφία έχει σημασία!* μετάφραση Κατερίνα Παυλογεωργάτου, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο: Πάτρα, σελ. 13.

4. Χατζημιχάλης Κωστής (2013) «Επαινος για την Doreen Massey», *Γεωγραφίες*, τεύχος 21, Αθήνα: Εξάντας.

5. Massey Doreen, (2009) *Για το χώρο*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου.

6. Massey Doreen, *Για το χώρο*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

7. Massey, D. (1994), *Space, Place and Gender*, Οξφόρδη: Polity, η μετάφραση του αποσπάσματος είναι δική μου.

8. «Πολλαπλοί χώροι της δημοκρατίας: Συνέντευξη με τη γεωγράφο Ντορην Μάσσεϋ», *Γεωγραφίες*, τεύχος 21, Αθήνα: Εξάντας.

### Αναφορές

Allen, J. και Massey, D. (2001) *Η Γεωγραφία έχει σημασία!*, μετάφραση Κατερίνα Παυλογεωργάτου, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο: Πάτρα.

Massey, D. (1994), *Space, Place and Gender*, Οξφόρδη: Polity.

Massey, D. (2009) *Για το χώρο*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Χατζημιχάλης, Κ. (2013) «Επαινος για την Doreen Massey», *Γεωγραφίες*, τεύχος 21, σελ. 5- 11.

«Πολλαπλοί χώροι της δημοκρατίας: Συνέντευξη με τη γεωγράφο Ντορην Μάσσεϋ», (2013), *Γεωγραφίες*, τεύχος 21, σελ. 23-30.